

ben naslov: Ljubljana, bodi bela!, se zdi, kakor da je hotel pokojnik v Ljubljani živečemu rodu Slovencev izraziti na rahel način svojo poslednjo željo.

Z Ivanom Vrhovnikom ni odšel z dobrotami tega sveta oblagodarjen član meščanske družbe. Izgubili smo z njim duhovno veličino, kneza narodne misli in dela, ki je vsakemu narodu prisojen komaj vsakih sto let. O njem in njegovi vrednosti ni treba delati

nobenih legend. Ako se bo o njem pisala resnica, bo enaka legendi. Saj je ob suverenem preziranju kričave osebne reklame in gmotnih koristi opravljal mnogostransko delo edino zaradi vzvišene ideje, ki se ji pravi ljubezen do naroda in domovine. Ivan Vrhovnik je redek Slovenec, ki je doumel korenine svojega in narodnega bivanja v velike globine. Zato mu je zagotovljeno večno brstenje.

LJUBLJANA, BODI BELA!

† IVAN VRHOVNIK

Tako je klical z županskega prestola njen dolgoletni načelnik *Janez Nep. Hradecki*, čigar »je bilo srce goreče za čast in prid in blagorstvo Ljubljane, ljubice nebes in sreče« (Prešeren).

Ljubljana, bodi bela! Po njeni lepoti je hrepenel in vse storil, da bi jo povzdignil ob času njenega ponižanja po potresu mestni župan *Ivan Hribar*. Prestvaril je Ljubljano v moderno mesto.

Ljubljana, bodi bela! Njene preurejene ulice in trgi, njeni mostovi in njen stari stražnik grad so najvidnejši dokazi, kako skrbi za lepoto Ljubljane sedanji predsednik dr. *Dinko Puc* ob navdihu prenovitelja Kraljevih Hradčanov, ljubljanskega rojaka arhitekta *Jožefa Plečnika*.

Ljubljana, bodi bela! — je zaklical pred 78 leti žirovski kaplan, brezovski rojak *Jernej Lenček* (SBL I 634), ko je jel izdajati koledar »*Slovenski romar*«. Iz njegove raznovrstne tvarine nas zanimajo članki, ki zadevajo našo Ljubljano. V prvem letniku 1857 prekipeva rodoljubni pisatelj za njeno lepoto s pesmijo »Beli Ljubljanici se limbar poda«. Za kratkim, jedrnatim člankom Petra Hicingerja »Zgodba Ljubljanskega mesta« sledi »*Nektere vošila*«, najprej »*Ljubljančanam*«. V uvodu »voščilom« piše Lenček: »De bi Ljubljana, ki se bela, to je lepa imenuje, v svoji notranji in zunanji podobi vedno lepši prihajala, ter domačim in ptujim prav prijetna postala. Zatorej voši svojemu ljubljenu mestu nekatere premembe, poprave in naprave, ktere, če ne naglo, naj bi se vsaj s časoma gotovo speljale.«

Svoja voščila je objavil v 13 točkah. Ker utegnejo zanimati ljubitelje Ljubljane, jih navedemo tu s pripombami ali dobesedno ali vsebinsko po vrsti.

1. V prvi točki je Lenček vzel na piko *Marijin trg*, »ki je skoraj središče Ljubljanskega mesta«. Na srcu mu je bilo prenovljenje in ozaljšanje frančiškanske cerkve. Ta želja se mu je izpolnila. Uravnane so bile stopnice do cerkve, v stopniških zakotjih zasajen park, pročelje cerkve ozaljšano s freskami domačega umetnika frančiškana o. Aleksandra Robleka, njeno sleme povečano s kipom M. D.

Na Marijinem trgu je Lenčka v oči bodla mesnica, štrukljeva iz šiške, poleg Bučarjeve prodajalne, ki je imela nazadnje ravno streho, a na njenem sprednjem

robu za okras in reklamo vrsto buč. V kotu med Bučarjevino in Ljubljanico so ženske prodajale kruh (Podkrajšek). Na Marijinem trgu so se utaborili branjevci s sadjem in pečenim kostanjem, ob sejmih pa Gorenjci z domačim suknom, gorenjskimi preprogami in raševino. Na mestu mesnice, »ki se na tem kraju kar nič ne spodobi«, si je želel Lenček lepo visoko hišo. Od 1905 stoji tam Prešernov spomenik, za njim je visoka hiša italijanske zavarovalnice. Mimo njiju pa se je odprl izpred mosta direkten dohod na šentpetrski nasip.

Kakšna je bila ona stran Marijinega trga med špitalskim mostom in Gledišno (zdaj Wolfovo) ulico? Ondotni vrtec, ki mu je pisatelj želel, da bi se spremenil v lep, zal, prijazen vrtec z lepo ograjo, je bil povod naslednji jako zanimivi opazki:

»Sploh pa naj bi se v mestu in predmestjih *vrtno ograje* tako speljale, da bi se noter videti zamoglo; zakaj le taki vrtni kinčajo mesto; nasproti pa so s celoma narejene ali zidane ograje človeškemu očesu nevošljivke in v mestih celo nepristoje.«

Glede vrtnih ograj v Ljubljani le ni še vse tako, kakor si je želel Lenček. So tu nekatere starejše stavbe z visokimi zidanimi ograjami, ki jim manjka samo še strelnic, pa bodo prave trdnjave.

Rajni starina Ivan Žan je pravil, da je bil krog l. 1842. ob špitalskem mostu proti sedanji Wolfovi ulici nekaj stolp. V njegovem pritličju je imel svojo delavnico neki padar (Bader, izprva topličar, naposled brivec, zoboderec, ranocelec).

Kakšen je bil Marijin trg leta 1738., kaže spodnji del Metzingerjeve slike sv. Florijana v šentpetrski cerkvi (I. Vrhovnik, IMK 1905, 171). Sliki trga iz Valvasorjeve dobe, oziroma iz srede 19. stoletja sta na str. 24/25 lanske »Kronike«.

2. »Naj bi se v Gledišnih (zdaj Wolfovih) ulicah stara, nerodna hiša pod števil. 39, imenovana »zum Rösselwirth« odkupila, odpravila in s tem silno obiskovana ulica razširila in zlepšala.«

Reselbirt je segal s svojim l. 1874. imenovanim »vagonom« skoraj do srede ulice (Iv. Prijatelj, Janko Kersnik, VI 125). Na izvesku se je zibal na zadnjih nogah belec z napisom »zum Weissen Rössel«. Auer, lastnik te gostilne — imenovala se je po njem tudi

Okolica Marijinega trga sredi 19. stoletja

»pri Auru« — je varil tu in pozneje na Zelenem hribu pivo, ki je bilo na dobrem glasu. Staro parstoletno hišo so podrli leta 1898. Na mestu nje, toda umaknjena v stavbno črto, je zrasla hiša, naposled last pok. dr. Ivana Oražna, ki jo je zapustil dijaštvu ljubljanskega vseučilišča (Staroslav, Gostilne 33).

»Vošilo« pod št. 2. se je do pičice izpolnilo. Čudno, da je Lenček prezrl podobno prometno oviro v sosednji, zdaj Šelenburgovi ulici, kjer je za njega dni imela gostilna »pri zlati zaponi« izrastek, moleč do srede ulice. »Zapono« so porušili leta 1878. Njena naslednica je Schleimerjeva hiša (ib. 41).

3. Nekaj posebnega je predlagal Lenček za oplešanje »Zvezde«, pišoč: »De bi se v zvezdnim drevo-redu, v osmerih, že obstoječih razdelkih, kjer zdaj rožnate gomilice stoje, začeli spominki za deželo zaslužnih mož postavljati; kar bi bilo deželi v slavo, mestu pa tudi v zimskim času poseben in obstoječ kinč ljubljenskega drevoreda.«

V gaj slave, v slovensko Valhalo pod milim nebom, je Lenček želel, da bi se preobrazila »Zvezda«. Žal, da se ni. Celo njen zasaditelj župan Hradecki ni dosegel spomenika, pač pa Radecki, ki se je zasedral sredi »Zvezde« leta 1860., drugič 1882., in vztrajal tam do prevrata.

4. Ne le »Zvezdi«, tudi njenemu sosedu Kongresnemu trgu je Lenček želel povzdigniti lepoto. Uga-jala mu ni njegova južna stran. Namesto ondotnih, »malo pristojnih« hiš, ki naj bi se odkupile, naj bi se postavil dostojnejši in obširnejši deželni dvorec. Izginile naj bi hiše dveh gostilnic, v Peklu in pri Meti na griču ter med njima kavarna in pivarna Fischer

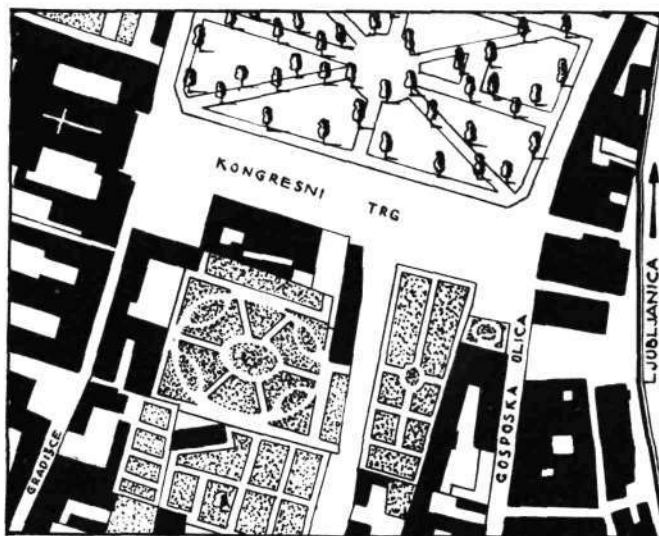
(gl. sliko v KSM 1934, 270), t. j. šte. 30 stara, zdaj 13 (Lavrenčič), št. 31 zdaj 14 (Elbert), št. 32 zdaj 15 (dr. Bleiweis). Ako bi se zaželeno večje poslopje ne moglo takoj sezidati, naj bi se ohranilo stavbišče za prihodnost. Ako bi se bil uvaževal Lenčkov nasvet, bi se realka ne skrivala v Vegovi ulici, ampak bi pokazala svoje lepo lice Kongresnemu trgu. Novi deželni dvorec, danes poslopje univerze, je namreč po potresu zrasel na prostoru starega. Trg sam pa je postal po načrtu prof. Plečnika zares kinč bele Ljubljane.

5. Lenček: »De bi se čevljarski most v lep, če mogoče v železen, vezan, viseči most prestvaril.«

Namesto starega, lesenega, onemolega mostu je dobila Ljubljana že deset let nato, 23. X. 1867, nov, železen most, izdelan v fužinah na Dvoru. Stal je 30.000 gld. in so ga v spomin na nekdanjega mestnega župana preimenovali v Hradeckega most; a novo ime se ga ni prijelo. Sedanji železobetonski čevljarski most je iz leta 1931., stari železni most pa služi od istega leta prometu Kodeljevega mimo prisilne delavnice do Zaloške ceste pri Leonišču.

6. Tudi naslednje Lenčkovo voščilo ni ostalo brez uspeha: obnova znamenja M. D. na trgu sv. Jakoba. Marijin kip, umetniško delo J. V. Valvasorja (1681), ki je sameval od 1844 v cerkvi sv. Jakoba pri zadnjem oltarju na moški strani pod oknom, se je dvignil leta 1870. na vitki steber; v spremstvu so mu kipi zavetnikov ostalih mestnih župnij. Prvotno je steber stal pred velikimi vrati cerkve.

7. Dalje časa — nad 20 let — je minilo, da se je uresničila sedma Lenčkova želja. Stolna cerkev je bila namreč proti severu, od škofije pa skoraj do semenišča, zastrta s hlevi, ki jih je bil dal sezidati v francoskih časih v škofiji stanujoči maršal Marmont. Pod njihovo streho je bila konjarna za 24 konj s kaščo v nadstropju, hlev za 8 glav goveje živine in lopa za vozove. Med hlevi in cerkvijo je bila »ozka, pa zelo obiskovana ulica« brez imena; hudomušni

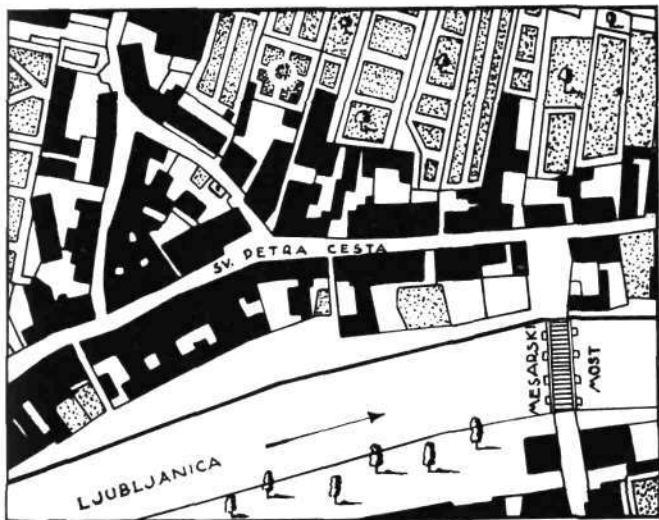
Kongresni sredi 19. stoletja

dr. Jakob Zupan ji je dejal Mingrelija in Kakacija. Lenček je torej predlagal: »Zavoljo nekterih ... reči naj bi se (ulica) nekoliko razširila in bi se pogled na stolno cerkev odperl«. Tako Lenček. Knezoškof Ivan Zl. Pogačar pa je 1881 ukazal, naj se hlevi kar podro. Z njimi vred je izginila vsa nesnaga, ki jo je krilo hlevsko obzidje in konec je bil zavetišču moralnih neredov. Na hlevskem stavbišču je danes lepo urejena terasa z zložnim stopniščem po vsej dolžini. Na stebrišču prehoda iz škofije v cerkev je vzdian spomenik v bližini padlih mučnikov Lundra in Adamiča. V spodnjem delu pridobljenega trga stoje lope stalnih branjev zelenjave in sadja. Ves javni prostor pa je po vsej pravici dobil ime Pogačarjev trg.

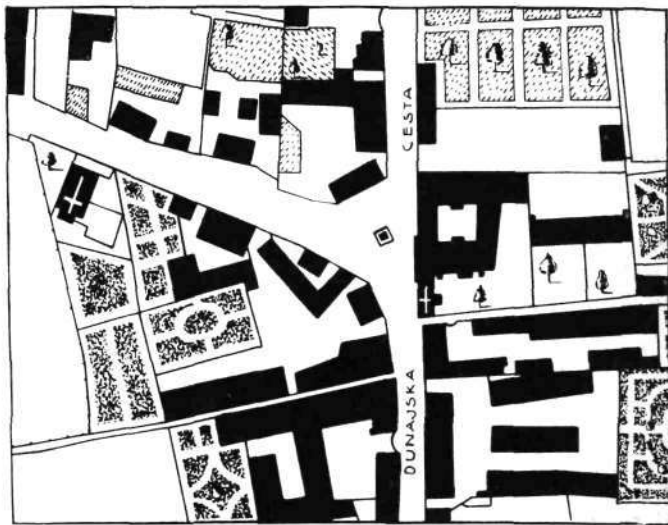
8. V tej točki je Lenček razodel želje zaradi *Kranjske hranilnice, muzeja in licejske knjižnice*.

Kranjska hranilnica, započeta leta 1822., je izprva poslovala v Galletovi (sedanji mestni) hiši na Mestnem trgu št. 2. Leta 1840. se je preselila na Poljane, oziroma na Semanji (zdaj Krekov) trg (Andrejka, Trg. vestnik 1934, 110). Dotedanji dve hiši — poljansko krilo prej v Kukovi posesti in semanjetrožno, prej last Hubenfeldove rodbine — sta se strnili v eno pritlično poslopje. Lenček piše, da je čedno, a naj bi se dvignilo vsaj za eno nadstropje. To se je zgodilo krog leta 1860. in je tu vztrajala hranilnica do leta 1881., ko si je omisllila nov dom v Knafljevi ulici. V hiši nekdanje Kranjske hranilnice, dvignjeni v dva nadstropja, posluje danes finančno ravnateljstvo.

Na Semanjem trgu je zanimalo Lenčka še eno poslopje, tisto pod Gradom, »kjer so zdaj le za semenj majhne štacune.« Pozneje so bila tam stanovališča; v enem je bival mestni stražnik Dreiteufel (Fr. Maselj-Podlimbarski, Zbrani spisi, I., Opombe 444); bili so tamkaj pleskarji; ob ponedeljkih so shranjevale ondi bezoviške perice perilo (Podkrajšek). Po Lenčkovih želji naj bi se tudi to poslopje »zvikišalo« in obrnilo »v kako občo potrebo« n. pr. za muzej, »ki je v šolskim poslopju, kjer že tako prostora primanjkuje, tako nepristojno razdeljen« — arheološki od-

Okolica Mesarskega mostu in Ajdovega zrna sredi 19. stoletja

Zazidanost Ajdovščine sredi 19. stoletja. (Sredi trga stober sv. Trojice)

delek bil je v pritličju v desnem krilu, prirodoslovne zbirke pa so bile shranjene v prvem nadstropju. Ali naj bi našla tu zavetje znamenita licealna bukvarnica, ki tiči zdaj v šolskem poslopju na kraju, ki je zaradi ognja v največji nevarnosti.

Tu se vidi jasno, kako velik in dalekoviden je Lenček v svojih voščilih; na srcu sta mu bila dva tako važna zavoda, muzej in licejska knjižnica. Na tem stavbišču stoji od 1898 Mestni dom. Narodni muzej je dobil svojo hišo l. 1888., le knjižnica, muzej tiskanih del slovenskega duha, še danes nima lastne strehe.

Poleg tega poslopja je bila ledenica, ki je Lenček ni vzel v misel. Omenja se leta 1766. s pripombo, da so pred Frančiškanskimi vrati v jarku pri mestni ledenici rasle murbe (m. a.).

9. Boljšo zvezo »zvitega, dolgega in tesnega« *predmestja sv. Petra* s kolodvorom je predlagal Lenček v devetem »vošilu«. V ta namen naj bi se odkupila in podrla ob hišnem bloku »Ajdovega zrna«, ravno pred vhodom v »strmo Blatno vas« (sedanjo Prečno ulico) stoječa stara Lovšetova hiša (v njej so prodajali Kranjčani mlinske kamne) in razširila pot proti postaji. Ta hiša je bila po potresu zamenjana z novo.

V isti točki je sprožil Lenček tudi zvezo Mesarskega (zdaj Zmajskega) mostu s kolodvorom. Odstranila naj bi se Urbasova, po domače Irgličeva hiša, kar se je zgodilo leta 1883. (Staroslav, Gostilne 26). Mesto se je po tamkajšnjem polju znatno razširilo in dobilo ob novi Resljevi cesti svoje prve moderne vile.

10. S šentpeterskega predmestja je Lenček krenil na Dunajsko cesto, kjer so kratile njeno lepoto »nizke hišice kočice št. 70, 71, 72« — med njimi krčmar pri Križu (Kreuzwirt). Po odkupu naj bi te skaze izginile s površja. Na njihovem stavbišču bi se podalo veliko poslopje, še bolj pa »prost, obširen, odprt prostor«, segajoč od bolnišnice (sedaj Kmečke posojilnice) do evangeljske cerkve (1851) in od mitnice

(v sedanji Žiličevi hiši) do velike Medijatovkine hiše, ozaljšan z znamenjem presv. Trojice. Ta predlog, ki bi pridobil Ljubljani na prostoru Ajdovščine tako potrební trg, se ni uvaževal, pač pa prvi. Na stavbišču navedenih kočic je trgovec Luka Tavčar sezidal krasno poslopje leta 1868. (ne 1878.). Zdaj posluje v njem kavarna Evropa. Pogled na Ajdovščino iz ok. l. 1660. glej »Kroniko« 1934, 39. Znamenje sv. Trojice, postavljeno 1693 na sredi prostranega trga, je prišlo novi hiši v senco, l. 1930. pa je bilo prestavljeno na Kongresni trg.

11. Lenček je opozoril Ljubljance na *razgledišče*, »ki je na zveršini tivoljskega griča nad Cekinovicim gradom in Šiško, — na kupi, kjer se nar lepši razgled krog in krog razprošira, — veliko lepši kot na Rožnici,* na gradu, ali na Golovcu... Nektera drevesca (smrečje) zakrivajo to pripravno zveršino, ki se v podobi trivogelne kupe čez visočino Ljubljanskega gradu, Golovca in Rožnice vzdiguje. Naj se le drevesca odpravijo in hitro se bo pokazal nar lepši razgled v bližnjo Ljubljano in lepo okolico Ljubljanske; pa tudi krog in krog v ravnotine in gorate daljave lepe kranjske dežele.«

Veliko vrednost te razgledne točke so v Lenčkovem smislu ocenili že ustanovitelji Slov. plan. društva, ko so 25. VIII. 1894 kupili gozdno parcelo, da postavijo

* Ob tem imenu se je pok. pisatelj ustavil. Hotel je dati pod črto pregled zgodovine tega imena, a mu je stvar končno narasla v gradivo za posebno razpravo. (J. Rus.)

tamkaj razgledni stolp. Po naročilu občnega zbora z dne 10. VI. 1928 je odbor parcelo ponudil v nakup mestni občini, prihodnjega leta pa je na prvi seji novega občinskega sveta senator g. Ivan Hribar predlagal, naj bi se postavil razglednik. Le obžalovati je, da ta točka iz niza Lenčkovih voščil še ni našla odmeva pri Ljubljancem. Mestna občina je ugotovila, da bi 30 m visok stolp železne konstrukcije stal 390.000 Din. (Po našem mnenju bi bila višina 15 m čisto zadosti.) Ker pa po mnenju Zveze za tujski promet stavba še ni aktualna, je bila zadeva odložena.

12. V predzadnjem »vošilu« se je Lenček zavzel za *cerkev sv. Krištofa*; ob njej naj bi se sezidal »farovž«, kjer bi bival kak upokojeni duhovnik, ki bi vsak dan sv. mašo bral za žive in mrtve.

Sv. Krištof je prejel več, kakor je Lenček želel. Saj je v njegovi okolici zrasedel del mesta s preko 5000 prebivalci. In ko je imei že nekaj let stalno službo božjo, je dobil leta 1934. samostojno župnijo, žal, da ne pod svojim imenom.

Svoja voščila sklepa »Slovenski romar«: »De bi Ljubljanci vedno bolj skerbili za snažnost po mestu; tako tudi za zunanjo lepoto hiš in cerkva.«

Fino estetično čuvstvo je vodilo J. Lenčka (1827 do 1861), da je podal Ljubljancem svoja iskreno ljubezen razodevajoča voščila. Kaj bi rekel Lenček, ko bi zdaj stopil med nas in si ogledal svojo ljubljenko Ljubljano, vso prenovljeno po potresu in po vojni? Glede poslednje svoje točke bi dal Ljubljancem pač popoln absolutorij.

